

МУСТАҚИЛЛИКНИНГ ДАСТЛАБКИ ЙИЛЛАРИДА АГРАР СОҲАДА МУЛКИЙ МУНОСАБАТЛАРНИНГ ШАКЛЛАНИШИ ВА УНИНГ ҲУҚУҚИЙ АСОСЛАРИ

Ботирова Ҳалима Эшмаматовна,

"Тошкент ирригация ва қишлоқ хўжалигини механизациялаш муҳандислари институти" Миллий тадқиқот университети "Гуманитар фанлар"

кафедраси доценти в.б., тарих

фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD)

Мамадаминова Бахтигул Абдупаттаевна,

"Тошкент ирригация ва қишлоқ хўжалигини механизациялаш муҳандислари институти" Миллий тадқиқот университети "Гуманитар фанлар"

кафедраси доценти в.б., тарих

фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD)

<https://orcid.org/0009-0003-3018-6987>

UDK: 94(575.1)

Аннотация: Ушбу мақолада Республикамизнинг жанубий ҳудудларда қишлоқ хўжалик соҳасида мулкдорлар синфи шаклланиши, мулкчилик шаклидан қатъи назар, уларнинг дахлсизлиги таъминланганлиги кўрсатилиб берилган. Давлат тасарруфида бўлган қишлоқлардаги корхоналар ҳиссадорлик жамиятларига айлантирилган. Кўп укладли иқтисодиётни ривожлантириш, унинг салмоқли қисмини қишлоқ шароитида хусусий мулк шаклига айлантиришга эътибор қаратилди. Бундан мақсад – қишлоқ хўжалиги соҳасидаги ходимлар, энг аввало оддий қишлоқ фуқароси ҳақиқий мулк эгалари бўлиб шаклланиши учун шарт шароитлар яратилганлиги кўрсатиб берилган.

Таянч сўз ва иборалар: аграр соҳа мутахассислари, қишлоқда мулк эгалари шаклланди, қишлоқ хўжалиги, қишлоқ хўжалик маҳсулотлари, фермер хўжаликлари, тадбиркорлик, ишбилармонлик.

Аннотация: В данной статье сформировался класс собственников в аграрном секторе южных регионов нашей Республики. Независимо от формы собственности обеспечивалась их неприкосновенность. Предприятия в казенных деревнях были преобразованы в акционерные общества. Уделялось внимание развитию многоотраслевого хозяйства, преобразованию значительной

его части в форму частной собственности в сельских условиях. Целью этого является создание необходимых условий для становления работников сферы сельского хозяйства, прежде всего простых жителей села, как владельцев недвижимости.

Ключевые слова и фразы: специалисты-агрии, сельские собственники, сельское хозяйство, сельскохозяйственная продукция, фермерские хозяйства, предпринимательство, бизнес.

Abstract: This article describes the formation of a class of property owners in the agricultural sector in the southern regions of our Republic. Regardless of the form of ownership, their inviolability was ensured. State-owned enterprises in rural areas were transformed into joint-stock companies. Attention was paid to the development of a diversified economy, the transformation of a significant part of it into private property in rural areas. The goal is to create conditions for the formation of workers in the agricultural sector, primarily ordinary rural citizens, as real property owners.

Key words and phrases: specialists in the agricultural sector, property owners were formed in the countryside, agriculture, agricultural products, farms, entrepreneurship, business.

КИРИШ (ВВЕДЕНИЕ / INTRODUCTION). Ўзбекистон Республикаси Биринчи Президенти

И.А.Каримов таъкидлаганидек, “қишлоқ аҳлини, ёшларни боқимандалик кайфиятидан халос этиш, уларда тадбиркорлик, ишбилармонлик иштиёқини уйғотиш, бошқача айтганда, уларга ана шу “касаллик”ни “юктириш” хусусида кетяпти.

Шу тарзда аста-секин қишлоқда мулк эгалари шаклланди. Мулкчилик шаклидан қатъи назар, уларнинг дахлсизлиги таъминланди. Давлат тасарруфида бўлган қишлоқлардаги корхоналар ҳиссадорлик жамиятларига айлантирилди. Бу эса оддий қишлоқ фуқароси ҳам мулк тақсимотида тенг ҳуқуқли субъект сифатида қатнашиш ҳуқуқини берди.

МУҲОКАМА (ОБСУЖДЕНИЕ / DISCUSSION). Республикада 1992-1994 йилларда 98 мингдан ортиқ давлатга тегишли жумладан, қишлоқларга тегишли иншоотлар хусусийлаштирилди ва очик турдаги акциядорлик жамиятлари сони уч ярим мингдан ошиб кетди.

Бундан мақсад – қишлоқ хўжалиги соҳасидаги ходимлар, энг аввало оддий қишлоқ фуқароси ҳақиқий мулк эгалари бўлиб шакллана бошлади, қишлоқларни тараққий эттириш ва қишлоқ мутахассисларни билим даражасини миллий иқтисодий тизимга киритиш эди. Ислохотларни чуқурлаштиришнинг навбатдаги устувор йўналиши – кўп укладли иқтисодиётни ривожлантириш, унинг салмоқли қисмини қишлоқ шароитида хусусий мулк шаклига айлантиришдан иборатдир. Нега бундай йўл тutilди? Чунки қишлоқларда мулкчилик муносабатларини тубдан ўзгартмай туриб, чинакам иқтисодий манфаатлар курашини, яъни рақобат муҳитини яратиб янги – қишлоқ мутахассисларни жаҳон андозалари руҳида тарбиялаш, иш юритиш услубига мослаштириш бош омил эди.

Шу тарзда аста-секин қишлоқда мулк эгалари шаклланди. Мулкчилик шаклидан қатъий назар, уларнинг дахлсизлиги таъминланди. Давлат тасарруфида бўлган қишлоқлардаги корхоналар ҳиссадорлик жамиятларига айлантирилди. Бу эса оддий

қишлоқ фуқароси ҳам мулк тақсимотида тенг ҳуқуқли субъект сифатида қатнашиш ҳуқуқини берди. Республикада 1992-1994 йилларда 98 мингдан ортиқ давлатга тегишли жумладан, қишлоқларга тегишли иншоотлар хусусийлаштирилди ва очик турдаги акциядорлик жамиятлари сони уч ярим мингдан ошиб кетди.

Бундан мақсад – қишлоқ хўжалиги соҳасидаги ходимлар, энг аввало оддий қишлоқ фуқароси ҳақиқий мулк эгалари бўлиб шакллана бошлади, қишлоқларни тараққий эттириш ва қишлоқ мутахассисларни билим даражасини миллий иқтисодий тизимга изчиллик киритиш эди. Ислохотларни чуқурлаштиришнинг навбатдаги устувор йўналиши – кўп укладли иқтисодиётни ривожлантириш, унинг салмоқли қисмини қишлоқ шароитида хусусий мулк шаклига айлантиришдан иборатдир. Нега бундай йўл тutilди? Чунки қишлоқларда мулкчилик муносабатларини тубдан ўзгартмай туриб, чинакам иқтисодий манфаатлар курашини, яъни рақобат муҳитини яратиб янги – қишлоқ мутахассисларни жаҳон андозалари руҳида тарбиялаш, иш юритиш услубига мослаштириш бош омил эди.

Аграр тизим мутахассисларининг фақат бригада ва участка услубига асосланган бошқарув тизими 1991 йил 21 декабрда қабул қилинган «Дехқон фермер хўжаликларини янада мустақамлаш ва тадбиркорлик фаолиятини давлат томонидан қўллаб қувватлаш» тўғрисидаги фармонда ўзгартрилиб қишлоқ хўжалиги ишлаб чиқаришини замон талаблари асосида ташкил қилишда катта аҳамиятга эга бўлди.

Мустақилликнинг дастлабки давридан эътиборан, қишлоқ хўжалигида янги бошқарув тизими асосида, жамоа хўжалигида мулкга бўлган тушунча шакллантирилиб, дастлаб билимли, тажрибали қишлоқ мутахассисларига қонуний асосда ерни бериш, ер эгаси ёки жамоа раҳбари қишлоқ-хўжалиги соҳасида мутахассис бўлиши маъсулият сифатида қаралди. Чунки мустабид тузум шароит бундай имкониятлар берилмаган. Пай,

содда қилиб айтсак, маълум жамоа хўжалиги ишчисининг шу хўжалик мулкидаги ҳиссаси, улуши деганидир. Унинг ҳажми қанча бўлишига қараб жамоа хўжалиги ишчиси хўжаликнинг якуний фойдасидан бир қисмини, ўз фоизини, фойданинг ўзига тегишли қисмини олиши мумкин.

Деҳқон ҳақиқий маънода ер эгасига, мулк эгасига ўзи яратаётган бойликнинг хўжайинига айланмас экан унинг ишида самара бўлмаслиги аниқ.

Бундай интилиш, кайфият ва ҳаракатлар сўзсиз, аввало, халқимизнинг раҳбарларга бўлган ишончини йўқотишга олиб келиши табиийдир. Биринчи Президентимиз И.А.Каримов бу муаммоларни ечиш йўллари ҳақида тўхталиб, агар биз жамоат ташкилотларининг кучини бирлаштириб, давлат идоралари қонун чиқарувчи ва ижро ҳокимияти устидан жамоат назоратини ўрната олмас эканмиз юқорида тилга олинган иллатлар олға юришимизга халақит бераверади».

Жамоат назоратининг моҳияти шундаки, барча ташкилотлари, маҳалла оқсоқоллари, халқ депутатлари, фаоллар, ҳамма бир ёқадан бош чиқариб, амалга оширилаётган ислохотларнинг изчиллигини, катта кичик раҳбарларнинг ишга муносабатини назорат қилиб, уларнинг камчиликларини рўй рост очиб ташлаш керак.

Биринчи Президентимиз Ислон Каримов бошчилигидаги Ўзбекистоннинг янги ҳукумати Марказ билан бўладиган муносабатларни ўзгартирмай туриб, ижобий силжишларга эришиб бўлмаслигини ва бунинг учун республиканинг тўлиқ мустақиллигини таъминлаш зарурлигини тушуниб етди. Президентимиз ташаббуси билан Ўзбекистон ҳукумати томонидан 1989 йил 15 августда “Колхозчилар, совхоз ишчилари, фуқароларнинг шахсий томорқа хўжаликлари ва индивидуал уй-жой қурилишини янада ривожлантириш тўғрисида” махсус қарор қабул қилинди.

Қишлоқ хўжалик соҳасида катта тажрибага эга Сурхондарёлик деҳқонлар ўз тажрибаларидан келиб чиқиб,

хўжаликлар ва фермерлар томонидан деҳқончилик экинларининг ўртача ҳосилдорлигини ошириш бўйича алоҳида самарали меҳнат қилиб, ерни агротехника ишловини ўз вақтида ўтказиш масаласида юқори тажриба мактабини яратдилар. Натижада, ҳосилдорлик йилдан-йилга ошиб борганлигини Шўрчи тумани мисолида қуйидаги рақамлардан билиш мумкин. Шўрчи туманида 1991 йил 34,4 ц/га дон, 1992 йил 28,0 ц/га до, 1993 йил 31,2 ц/га, 1994 йил 28,3 ц/га, 1995 йил 29,1 ц/га, 1996 34,0 ц/га, 1997 йил 32,6 ц/га, 1998 йил 29,8 ц/га, 1999 йил 18,5 ц/га, 2000 йил 21,3 ц/га, 2001 йил 37,5 ц/га, 2002 йил 43,5 ц/га дон тайёрланиб давлатга топширилди ва ортиқча донлар аҳолига етказиб берилди. Жумладан, қишлоқ мутахассисларини ижтимоий-турмуш тарзини тубдан ўзгартириш мақсадида Сурхондарё вилоятида шахсий томорқалар учун 1992-1995 йилларда 22 минг гектар ер ажратилиб, ерсиз ҳамда кам ерли деҳқонларга берилди. Энг муҳими шахсий томорқа учун ажратилган ернинг асосий қисми қишлоқдаги ёш оилаларга ажратилиб, уларга уй-жой, шахсий хўжаликни шакллантириш учун тақдим этилди. Кескин муаммони фақат кичик ва хусусий тадбиркорликни ҳар томонлама, кенг ривожлантириш ҳисобига ҳал эта оламиз. Шунинг диққат марказида тутишимиз лозимки, аҳолини, айниқса ортиқча ишчи кучи мавжуд бўлган қишлоқ жойлари ва ҳудудларда иш билан таъминлашдек, аҳолига берилган шахсий томорқаларнинг янада ривожланиши ва мустаҳкамланишига жиддий эътибор бериш даркор. Биз томорқага ички бозорни маҳсулотлар билан, энг аввало озиқ- овқат моллари билан тўлдиришнинг энг муҳим манбаларидан бири бўлган кичик, оилавий бизнес шакли деб қарашимиз керак”.

Ушбу ташландиқ ерларнинг шахсий томорқаларга ажратилиши туфайли деҳқонларнинг ерга бўлган муносабати ижобий ўзгариб, қишлоқ хўжалик маҳсулотлари билан ўз хўжалиги таъминлаш ҳамда бозор учун қишлоқ хўжалик маҳсулотларини етказиб бериш

имкониятини яратди.

Энг муҳими мустақиллик арафасида қишлоқ хўжалигини оғир танг аҳволдан олиб чиқиш жараёнида қишлоқ аҳолисини, энг муҳими ушбу соҳа мутахассисларни кайфиятини кўтариш учун шахсий томорқаларни бериш, шахсий мулк манфаатдорлигини шакллантириш Ўзбекистон ҳукуматининг асосий мақсадига айланди. Шахсий томорқасида ишловчиларга амалий ёрдам бериш, уларни керакли анжомлар, ихчам техника воситалари, минерал ўғит ва ем – хашак билан таъминлашнинг қатъий тартибини ишлаб чиқиш улар етиштирган маҳсулотларни сотиб олиш тизимини кескин ўзгартириш, амалда қайтадан яратиш зарур эди.

Дехқон хўжалигини эркинлаштириш Ўзбекистон мустақилликка эришгач иқтисодий ислохотларни дастлаб қишлоқ хўжалигини ривожлантиришдан бошлади. Ўзбекистоннинг иқтисодий жиҳатдан юксалишида қишлоқ хўжалиги соҳасини ривожланиши муҳим аҳамиятга эга эканлигини бугун жамиятимиз шуни англаб олдики, ҳаётимизни яхшилаш, аҳоли турмуш тарзини кўтариш, иқтисодиётимизнинг самарадорлигини ошириш, халқимизни боқиш, истиқболимизни режалаштириш, хуллас, қандай муаммо қандай масалани кўрмайлик, уларнинг аксарияти биринчи навбатда қишлоқ хўжалигига бориб тақалади. Халқимизни боқадиган озуқа берадиган-қишлоқ хўжалиги тармоғидир.

1990 йилда Ўзбекистон Биринчи Президенти И.А.Каримов ташаббуси билан республика қишлоқ аҳолисига 108.5 минг гектар ер дехқонларга томорқа сифатида ажратиб берилди. Ушбу имкониятлардан Сурхондарёликлар ҳам баҳраманд бўлди. 1990 йилда вилоятда томорқага мухтож бўлган 41401 оилага 7 минг гектарга яқин ер ажратиб берилди. 1991 йилда эса бу кўрсаткич 12 минг гектарни ташкил этди.

Қишлоқ аҳолисига томорқа бериш Денов туманда ҳам амалга оширилиб, 1991 йил 4478 кишига ер учун ариза берган

бўлса, улардан 2251 кишига 292 гектар ер берилди. Мустақилликнинг дастлабки йилларига қишлоқ аҳлига берилган томорқадан дехқонлар унумли фойдаланиб, хўжасизликка барҳам берилиб, берилган томорқанинг ҳар қаричидан унумли фойдаландилар. Тупроқ ишланади, маҳаллий ўғит билан таъминланган ҳолда ер тизими яхшиланиб, ҳосилдорлик муттасил ошиб борди. Ўзбек халқининг ажралмас ҳукуки – ўз тақдирини ўзи белгилаш ҳукуки рўёбга чиқарилди.

1991 йилдан бошлаб 2-3 марта экин экилиб ҳосил кўтарилиши натижасида чорва учун ем, аҳоли учун гўшт, сут, тухум каби маҳсулотларнинг ошишига имконият яратиб, чорва зоти яхшиланиб, туёқлар сони кўпайди.

Денов халқининг меҳнаткашлиги, тиришқоклиги, ҳар қандай машаққатга бардош бериши алоҳида аҳамиятга эга бўлиб, ердан фойдаланишда жамоа хўжалиги билан хусусий хўжалик ўртасида маҳсулот етказиб беришда фарқ анча сезилди. Бинобарин, Деновда кучли техника, жамоа меҳнати ва сув манбаларига эга бўлиш билан жамоа ва давлат хўжаликларида ҳар гектар ердан ўртача 2 минг сўм атрофидаги даромад олинса, қўл меҳнатига асосланган томорқаларда бу кўрсаткич 12 минг сўмга етди. Шуни алоҳида таъкидлаш керакки, Деновда аҳолига ер беришдан мақсад фақат қўшимча маҳсулот олиш эмас, аини чоғда ишсиз бўлиб қолган кишиларни ҳам кўпроқ иш билан таъминлаш ва турар жой қуришга имконият яратилди.

Ўзбекистон мустақилликка эришгач иқтисодий ислохотларни дастлаб қишлоқ хўжалигини ривожлантиришдан бошлади. Ўзбекистоннинг иқтисодий жиҳатдан юксалишида қишлоқ хўжалиги соҳасини ривожланиши муҳим аҳамиятга эгадир. Шуни англаб олдики, ҳаётимизни яхшилаш, аҳоли турмуш тарзини кўтариш, иқтисодиётимизнинг самарадорлигини ошириш, халқимизни боқиш, истиқболимизни режалаш-хуллас, қандай муаммо қандай масалани кўрмайлик, уларнинг аксарияти биринчи навбатда

кишлоқ хўжалигига бориб тақалади. Халқимизни боқадиган озуқа берадиган-кишлоқ хўжалиги тармоғидир.

ХУЛОСА (ЗАКЛЮЧЕНИЕ / CONCLUSION). Мустақилликнинг дастлабки йилларида республикада одамларга шахсий томорқа учун қўшимча равишда 550 минг гектар суғориладиган ер ажратилди ва шахсий томорқа учун берилган ер майдони 700 минг гектарга етди. 9 миллиондан ортиқ киши томорқа ер ҳосилидан фойдаланди. Сурхондарё вилоятида шахсий томорқалар учун 1992-1995 йилларда 22 минг гектар ер ажратилиб, ерсиз ҳамда кам ерли деҳқонларга берилди. Энг муҳими шахсий томорқа учун ажратилган ернинг асосий қисми қишлоқдаги ёш оилаларга ажратилиб, уларга уй-жой, шахсий хўжаликни шакллантириш учун тақдим этилди. Сурхондарё вилоятида шахсий томорқаларнинг 8 минг гектари асосан собиқ Совет ҳукумати даврида мавжуд бўлган совхозлардаги ерлар ҳисобидан берилди. Чунки совхозлардаги мавжуд ерларнинг эътиборсиз қолдирилиши

натijasида, ўзлаштирилган ерларнинг ташлаб қўйилиши туфайли ҳосилдор ерларнинг кўпчилиги шўрланиб, қамиш ва бутазорларга айланиб, ҳосилдорлик қувватига анча зарар етказилган эди. Ушбу ташландиқ ерларнинг шахсий томорқаларга ажратилиши туфайли деҳқонларнинг ерга бўлган муносабати ижобий ўзгариб, қишлоқ хўжалик маҳсулотлари билан ўз хўжалиги таъминлаш ҳамда бозор учун қишлоқ хўжалик маҳсулотларини етказиб бериш имкониятини яратди. Мустақилликнинг дастлабки йилларида қабул қилинган “Ер тўғрисида”ги, “Кооперация тўғрисида”ги, “Ижара тўғрисида”ги, “Деҳқон хўжаликлари тўғрисида”ги ва бошқа бир қатор қонун ва ҳужжатлар, Ўзбекистон Республикаси Президентининг фармонлари, ҳукумат қарорлари қишлоқда янги ҳуқуқий муносабатларни жорий этиш, кўп укладли иқтисодиётни шакллантириш, тадбиркорликни, фермер ва шахсий томорқа хўжаликларини ривожлантириш имконини яратди” деб баҳолаган эди.

АДАБИЁТ ВА МАНБАЛАР РЎЙХАТИ (ИСПОЛЬЗОВАННАЯ ЛИТРАТУРА / REFERENCES):

1. Каримов И.А. Ватан саждагоҳ каби муқаддасдир. Тошкент: Ўзбекистон. 1996. 121 бет.
2. Каримов И.А. Бунёдкорлик йўлидан. Т.: “Ўзбекистон”. 1996. 177 бет.
3. Сурхон тонги, 2000 йил, 24 март, 1 бет.
4. И.А.Каримов. Халқ билан ҳамнафас яшаш ва ишлаш - олий бурч. Халқ депутатлари Сурхондарё вилоят Кенгаши сессиясида сўзлаган нутқи. Маърифат. 2000. 25 март. 5 б.
5. Каримов И.А. Янги фикрлаш ва ишлаш-давр талаби”. Т.: “Ўзбекистон”. 1997. 369-370 бетлар.
6. Каримов И.А. Янги фикрлаш ва ишлаш-давр талаби”. Т.: “Ўзбекистон”. 1997.369.бет.
8. Каримов И.А. Ўзбекистон: миллий истиқлол, иқтисод, сиёсат, мафкура. 1 том. Тошкент: Ўзбекистон. 1996. 36 б.
9. Сурхондарё вилоят ҳокимлиги жорий архиви, 3-баённома., 5-ҳужжат 1995, 10 феврал, 11 бет.